

praktychnoi konferentsii «Psykhologo-pedahohichni stratehii bezbariernoho osvithnoho seredovysshcha dlia ditei z porushenniamy zoru». Interservis. Kyiv. S. 2–28. [in Ukrainian].

11. Tamarkina, O.L. (2023). *Samoosvita yak faktor motyvatsii navchannia. [Self-education as a factor in motivation for learning]*. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka». Drohobych. № 61. T. 3. S. 217–221. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 3.03.2026 р.

Прорецензовано 26.03.2026

Схвалено до друку 30.03.2026

УДК 376.1:159.98-053.2:355.01

Катерина Довгопола,

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник

Інституту спеціальної педагогіки та психології

ім. Миколи Ярмаченка НАПН України

E-mail: kdovgopola@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5306-4505>

Researcher ID O-7730-2016

Scopus ID: 58987673400

Kateryna Dovhopola,

Candidate of Psychological Sciences,

Senior Research Fellow

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

**ДОСТУП ДО ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я
ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ**

ACCESS TO EDUCATION AS A FACTOR IN SUPPORTING THE MENTAL HEALTH OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE CONTEXT OF MILITARY ACTION

Анотація. У статті розглянуто доступ до освіти як важливого фактору підтримки психічного здоров'я дітей з особливими освітніми потребами в умовах військових дій. Метою статті є аналіз результатів наукових досліджень щодо ролі освіти у збереженні психічного здоров'я дітей з особливими освітніми потребами під час збройних конфліктів, а також систематизація та узагальнення існуючих наукових підходів до цієї проблеми. Методи дослідження передбачають аналіз наукової літератури, контент-аналіз, порівняльний аналіз, узагальнення наукових джерел та виявлення наявних дослідницьких прогалин. Результати дослідження засвідчують, що військові конфлікти істотно ускладнюють доступ дітей з особливими освітніми потребами до освіти, що негативно впливає на їх психічне здоров'я, соціалізацію та подальший розвиток. Водночас освітнє середовище, зокрема інклюзивна освіта, виступає важливим захисним чинником, який сприяє психологічній стабільності, підтримці соціальних зв'язків і формуванню життєстійкості дітей. У статті також окреслено основні бар'єри доступу до освіти в умовах війни, зокрема руйнування інфраструктури, переміщення населення, нестачу ресурсів та фахової підтримки. Висновки свідчать про необхідність посилення досліджень у сфері психічного здоров'я дітей з особливими освітніми потребами під час збройних конфліктів, а також розроблення ефективних освітніх і психосоціальних програм підтримки, що забезпечуватимуть безперервність навчання та сприятимуть збереженню психічного благополуччя дітей.

Ключові слова: особливі освітні потреби; інклюзивна освіта; спеціальна освіта; психічне здоров'я; діти; військовий конфлікт; доступ до освіти; психосоціальна підтримка; освітнє середовище.

Abstract. The article examines access to education as an important factor in supporting the mental health of children with special educational needs in conditions of military action. The aim of the article is to analyse the results of scientific research on the role of education in maintaining the mental health of children with special educational needs during armed conflicts, as well as to systematise and generalise existing scientific approaches to this problem. Research methods include analysis of scientific literature, content analysis, comparative analysis, generalisation of scientific sources, and identification of existing research gaps. The results of the study show that military conflicts significantly complicate access to education for children with special educational needs, which negatively affects their mental health, socialisation and further development. At the same time, the educational environment, in

particular inclusive education, acts as an important protective factor that contributes to psychological stability, the maintenance of social ties and the development of resilience in children. The article also outlines the main barriers to access to education in wartime, including infrastructure destruction, population displacement, lack of resources and professional support. The conclusions point to the need for more research into the mental health of children with special educational needs during armed conflicts, as well as the development of effective educational and psychosocial support programmes that will ensure continuity of learning and promote the mental well-being of children.

Key words: special educational needs; inclusive education; special education; mental health; children; armed conflict; access to education; psychosocial support; educational environment.

Актуальність дослідження. Сучасний світ перебуває в складних геополітичних умовах, і військові конфлікти мають тенденцію до загострення в різних регіонах. Діти, і зокрема діти з особливими освітніми потребами є однією з найуразливіших категорій під час надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів.

За межами безпечного середовища, де захист дітей є пріоритетом, їм загрожують усі можливі негативні наслідки збройних конфліктів. Переміщення, втрата дому й членів родини, а також розлука з батьками, від яких залежить їхнє виживання, ускладнення доступу до медичних та освітніх послуг мають довготривалий вплив на процес розвитку та дорослішання, відчутний навіть у дорослому віці.

Оскільки дитячий організм усе ще розвивається, війна становить серйозну загрозу як для фізичного, так і для психічного здоров'я дітей з особливими освітніми потребами. Руйнування, бідність і насильство утворюють замкнене коло для родин і дітей. Зруйнована інфраструктура створює перешкоди для освітнього процесу й нерідко зовсім його зупиняє. Закриття або обмеження роботи шкіл не лише закриває доступ до освіти, потенційних кар'єрних можливостей, містить ризики для потенційної самостійності та самореалізації у дорослому віці, а й позбавляє дітей одного з найважливіших захисних чинників.

Всесвітня організація охорони здоров'я закликає до захисту дітей у збройних конфліктах. Зазначається, що найважливіші чинники, що визначають ступінь впливу війни на психічне здоров'я дітей, такі: відсутність базових ресурсів (як-от притулок, вода, їжа, освіта, охорона здоров'я, тощо); розрив сімейних стосунків

(через втрату, розлуку або переміщення); стигматизація і дискримінація (мають значний вплив на ідентичність); песимістичний погляд на життя (постійне відчуття втрати та горя, нездатність уявити світле майбутнє) і нормалізація насильства [1].

Дослідження останніх років свідчать, що вплив збройного конфлікту на дітей з особливими освітніми потребами та їх психічне здоров'я є недостатньо вивченим і висвітленим у вітчизняній та світовій науці. Даних, які стосуються дітей з інвалідністю в умовах збройного конфлікту, катастрофічно не вистачає, про що свідчать висновки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) [2].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. За даними ВООЗ [3], приблизно кожна п'ята людина в постконфліктних ситуаціях страждає від депресії, тривожного розладу, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), біполярного розладу або шизофренії. Українці, які постраждали від війни з 2014 року, мають найвищі показники цих розладів: ПТСР (32 %), депресія (22 %), тривога (17 %) тощо. [4,5]. За даними експертів [6], близько 15 мільйонів українців потребуватимуть психологічної підтримки через війну.

Згідно з дослідженням [7], близько 5,7 мільйона дітей залишаються в країні під загрозою фізичної та емоційної шкоди внаслідок триваючих бойових дій на сході та півдні України та постійної загрози авіаударів і обстрілів по всій країні. Усі ці фактори збільшують ризики для дітей зазнати емоційної шкоди та проблем із психічним здоров'ям, зокрема депресії та посттравматичного стресового розладу, що призводить до емоційних і фізичних симптомів, а також ризиків і перешкод для розвитку дітей. Найбільш вразливою категорією є діти з особливими освітніми потребами (ООП) [8, 9].

Діти з ООП сприймають кризи інакше, ніж діти з нормальним розвитком, і є набагато вразливішими до негативних наслідків через свої психофізіологічні особливості [10].

Реакція дитини з ООП на травматичну подію залежить від кількох факторів: особливостей розвитку, характеру особливих освітніх потреб, віку, досвіду, тяжкості та близькості травматичної події до дитини, а також рівня підтримки, яку вона отримує від важливих для неї дорослих, зокрема членів сім'ї та вчителів.

Водночас діти з ООП потребують психологічної допомоги, яка враховує особливості їхнього стану та характер особливих освітніх потреб [11, 12]. Однак досліджень впливу довготривалої повномасштабної війни високої інтенсивності з високим компонентом вторинної травми на дітей з ООП не проводилося, не вистачає науково обґрунтованих технологій роботи з дітьми, які отримали психологічну травму в результаті війни на тлі особливих освітніх потреб або їх виникнення на тлі такої травми, не проводилося досліджень довгострокових результатів психологічної підтримки дітей з ООП в освітньому процесі, їх особливостей та умов.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу результатів попередніх досліджень освіти як фактору підтримки психічного здоров'я дітей з особливими освітніми потребами в умовах військових дій, у систематизації, критичній оцінці та узагальненні існуючих знань.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, контент-аналіз, порівняльний аналіз, узагальнення, виявлення прогалів.

Результати дослідження. Згідно з інформацією Організації Об'єднаних Націй про вплив збройних конфліктів на дітей, цивільне населення в усьому світі все частіше і більшою мірою зазнає негативного впливу війни. Половина з них – це діти та підлітки, які не досягли повноліття. За даними ВОЗ, десять відсотків людей, які пережили травматичну подію, пізніше матимуть симптоми психологічної травми, а ще десять відсотків демонструватимуть поведінкові зміни або психологічні розлади, які стануть перешкодою для повноцінної участі в повсякденному житті (найпоширенішими розладами є тривожний розлад, депресія і психосоматичні розлади) [13]. Водночас на психологічний стан дітей, в тому числі і дітей з ООП, впливає стан близьких дорослих, найчастіше – батьків. Проведене в травні 2025 року загальнонаціональне репрезентативне опитування 2 000 українців виявило значний вплив війни на психічне здоров'я: 33,5% респондентів, імовірно, мають тривожність, а 28,2% – депресію. Ці показники перевищують довоєнні оцінки майже в шість разів, водночас результати дослідження свідчать, що найбільш виражений негативний вплив на психічне здоров'я має досвід

економічної вразливості [14]. Зазначимо, що родини, які виховують дітей з ООП, часто мають більшу економічну нестабільність, тож можемо очікувати, що матимуть і більшу кількість виражених негативних впливів.

Дослідники визначили кілька захисних механізмів, які можливо протиставити негативному впливу військового конфлікту на психічне здоров'я, найважливішими серед яких є ефективні стратегії подолання труднощів, позитивна система переконань, здорові сімейні стосунки та дружба. Бідність, неналежні житлові умови, домашнє насильство, дискримінація і соціальна ізоляція – це лише кілька проблем, які потребують розв'язання після закінчення війни, щоб уникнути наслідків травматичних подій і зміцнити життєстійкість [15].

Дослідження чинників та можливостей впливу у громадах України свідчить, що психологічна допомога оцінена мешканцями як найменш доступна послуга у громаді (значно нижче за сімейну медицину), особливо у сільській місцевості. Водночас педагоги та батьки фіксують зростання тривожності серед дітей, проте у школах громад критично бракує практичних психологів [16].

Руйнування, які несуть військові дії, можуть створити бар'єри, які обмежують доступ до систем забезпечення базових потреб, таких як освіта. Зокрема можуть звести нанівець прогрес у сфері інклюзії, підштовхуючи дітей з ООП, які раніше були залучені до навчання, до домашньої ізоляції або експлуаторської праці, наприклад, жебрацтва [4, 5].

У багатьох країнах, що постраждали від конфлікту, діти з ООП стикаються з високим рівнем дискримінації та стигматизації в системі освіти. Вони також можуть потребувати особливої підтримки та послуг, які не завжди доступні в зонах конфлікту, таких як доступні будівлі та споруди, адаптовані та ефективні методи навчання, навчальні матеріали в доступних форматах і мовами, а також допоміжні пристрої та технології. Перерви в навчанні можуть призвести до подальшої ізоляції дітей з інвалідністю, сприяючи депресії, травмам та іншій психологічній шкоді [17].

Для дітей з ООП доступ до освіти часто є нерівним через комплекс перешкод, таких як стигматизація та дискримінація, недоступність послуг та невидимість у

статистичних даних. Відсторонення від освіти може також призвести до відсторонення від інших послуг та можливостей для соціалізації з однолітками, що спричиняє ізоляцію та підвищений ризик зловживань і насильства. Натомість задоволення потреб у базовій освіті може сприяти іншим гуманітарним здобуткам та ініціювати додаткові реформи у сфері розвитку і структурні реформи, такі як забезпечення сталого і справедливого доступу, реформування навчальних програм і підготовка вчителів.

Картування інклюзивної освіти для дітей з ООП в надзвичайних ситуаціях виявило кілька прогалин у доказах, що вказує на необхідність дослідження та поширення: інформації про готовність до надзвичайних ситуацій, реагування та відновлення, яка є доступною для осіб з інвалідністю (15%); вивчення можливостей використання інклюзивної дистанційної освіти, віддаленої або очної для підтримки учнів з ООП під час закриття шкіл (15%); посилення збору та використання даних з розбивкою за інвалідністю, включаючи інструменти та процеси моніторингу та оцінки (17%), які вимірюють та документують вплив та стійкість заходів з інклюзивної освіти для осіб з ООП в надзвичайних ситуаціях [18].

Важливо, щоб наукові установи та окремі дослідники (або їх групи) долучалися до досліджень, які вивчатимуть та документуватимуть досвід дітей з особливими потребами у конфліктних ситуаціях. Такий задокументований досвід може і повинен стати основою для розробки ефективних психосоціальних програм, що також матиме позитивний вплив на включення людей з інвалідністю у суспільство в ширшому контексті [19].

Описуючи досвід України в сучасному контексті зазначимо, що в нашій країні діє психосоціальна модель визначення особливих освітніх потреб і, відповідно до Закону України «Про освіту» (2017), особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі для забезпечення її права на освіту, що значно розширює коло дітей, які можуть мати особливі освітні потреби. Ключовим моментом є те, що для визначення рівня підтримки фахівці спираються на потреби дитини, а не на її діагноз (нозологію). В дослідженнях освітньої сфери, формуванні державної

освітньої політики та стратегії розвитку освіти України застосовується саме термін «особливі освітні потреби», як той, що відповідає обраним цінностям та підходам.

В Україні обов'язковою та безкоштовною є повна загальна середня освіта (Конституція України, стаття 53) для всіх дітей, в тому числі дітей з особливими освітніми потребами та інвалідністю. Право всіх дітей на освіту без будь-якої дискримінації, зокрема за ознакою інвалідності, закріплено також у Конвенції про права дитини, ратифікованій Україною 1991 року.

За роки незалежності України освіта дітей з особливими потребами зазнала істотних трансформаційних змін. До 2000 року більшість дітей з інвалідністю навчались у межах системи спеціальної освіти, яка була спадком традиційної радянської освітньої системи та інерційно зберігала жорстку вертикально-горизонтальну структуру. Починаючи з 2001 р., з огляду на міжнародні норми, зарубіжний досвід організації інклюзивного навчання, в українському суспільстві розгорнулись дискусії щодо невідповідності інтернатного (відокремленого) навчання учнів ідеям рівноправності меншин, інноваційним освітнім підходам з визнанням різноманіття учнівської спільноти, засадам повноцінного інтегрування у суспільство осіб з особливими потребами. З 2001 р. почала реалізовуватися програма Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». У ході експерименту, що тривав до 2007 р. і охоплював більшість регіонів України, було розроблено нормативно-правові положення, які в подальшому склали основу нормативно-правової бази з інклюзивної освіти, наукові та навчально-методичні матеріали, які започаткували вітчизняні розробки з інклюзивної освіти. Другим етапом експерименту був українсько-канадський проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», який тривав з 2008 до 2012 р, за результатами якого відбулася перебудова стратегії корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з особливими потребами [20].

Впровадження інклюзивної освіти в школи України почалось у 2014 році та у 2017 році була законодавчо закріплено у Законі України «Про освіту». Проте

суспільна думка змінювалась повільно і діти з ООП інколи мають ускладнений доступ до освіти.

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2020 року в Україні було зареєстровано 2 703 006 осіб з інвалідністю. З них 163 886 були діти, з яких 42,7 % становили дівчатка. Проблеми, з якими стикаються особи з інвалідністю під час дистанційного навчання під час пандемії, є ілюстрацією загальної відсутності доступу до інклюзивної якісної освіти для дітей з інвалідністю, яка існувала ще до пандемії. Частка дітей з інвалідністю, які мають доступ до інклюзивної освіти в країні, становить приблизно 15 %. Решта 85 % або відвідують спеціалізовані школи, або навчаються вдома, або взагалі не отримують освіти. Громадські школи часто погано пристосовані до задоволення освітніх потреб дітей з ООП, зокрема в плані наявності кваліфікованого персоналу, фізичної доступності шкіл, навчальних закладів і укриттів, матеріалів і навчальних програм, включаючи інформацію та комунікацію, а також надання індивідуальної підтримки [21].

Кризові процеси, які виникли з введенням карантинного режиму в Україні через пандемію SARS-CoV-2, призвели до виникнення труднощів та проблем, пов'язаних з забезпеченням доступу учнів з особливими потребами до дистанційної освіти. Можливості дистанційного навчання, доступні для дітей по всій країні, не були надані в доступних форматах і не супроводжувалися допоміжними засобами для задоволення навчальних потреб дітей з різними видами ООП. Роботу багатьох спеціалізованих служб підтримки, доступних для дітей з ООП в інклюзивних загальноосвітніх школах, було припинено через карантин [21].

Після завершення карантину і до 2022 року спостерігалась позитивна динаміка розвитку інклюзивної освіти [22]. Повномасштабні військові дії, які розпочалися на початку 2022 року різко змінили цю ситуацію, вплинувши на дітей з ООП та їх родини, освіту, психічне здоров'я та викликали гостру потребу у швидких рішеннях надзвичайного реагування на всіх рівнях.

Відбулись зміни у Додатку 4: «Категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів)», який передбачає 5 категорій (типів) труднощів, включаючи

інтелектуальні, функціональні, фізичні, освітні та соціально-адаптаційні/соціокультурні труднощі, які можуть бути зумовлені, зокрема, наявністю проявів наслідків психологічної травми. Як результат, діти з ООП можуть становити досить широку групу дітей, яка має тенденцію до збільшення, що максимізує серйозність проблеми (Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»).

В Україні в результаті повномасштабної збройної агресії Росії станом на 4 березня 2026 року, за офіційною інформацією від прокурорів у справах неповнолітніх, 686 дитини загинули і щонайменше 2382 отримали поранення різного ступеня тяжкості, близько 20 000 депортовані або примусово переміщені [23]. На кінець 2025 року 4505 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 412 з них зруйновано повністю [24]. Крім того, серед ВПО налічується близько 906 тисяч дітей. За останні 5 років кількість дітей з особливими освітніми потребами (ООП) зросла майже в 2,5 рази – з 4655 дітей у 2019 році в закладах дошкільної освіти до 15297 станом на січень 2025 року, і більш ніж удвічі – з 18643 учнів з ООП в інклюзивних закладах загальної середньої освіти у 2019 році до 47610 учнів у січні 2025. Кількість учнів з особливими освітніми потребами, які навчалися у спеціальних класах закладів загальної середньої освіти 6179 на січень 2025, та 34 531 вихованців з ООП в спеціальних групах закладів дошкільної освіти [25].

Описуючи зміни в інклюзивній початковій освіті під час військових дій, дослідники, зазначають, що існує ризик загального відкату від інклюзивної освіти до сегрегованого та індивідуального навчання, який важливо відстежувати пізніше під час війни та в післявоєнний період [26].

Більшість дітей з особливими освітніми потребами не можуть відновитися після травматичної події самостійно. Діти з особливими освітніми потребами є найбільш незахищеною та вразливою частиною населення і повністю залежать від дорослих, потребують систематичної психологічної підтримки в умовах воєнного стану з боку батьків та осіб, які їх замінюють або супроводжують [27]. Виявлено

негативний вплив тривалого стресу під час війни на психічне здоров'я дітей з ООП, що потребує додаткової психологічної підтримки таких дітей з боку батьків та системи освіти [28]. Більшість вчителів, які працюють із учнями з ООП, потребують додаткової інформації щодо збереження психічного здоров'я дітей з ООП та надання психологічної допомоги цим учням в освітньому процесі [29].

Наявні лонгітюдні дослідження демонструють погіршення психологічного стану дітей з часом: рівень значного стресу у дітей зріс: з 27% (осінь 2024) до 37% (жовтень 2025); 40% дівчат віком 10–13 років повідомили про погіршення стану за рік [30]. Ці дані піддають сумніву наратив про «адаптацію» і свідчать про виснаження ресурсів психіки у дитячій популяції.

Освітні прогалини у знаннях і навичках, які виникли у дітей з ООП унаслідок недоліків дистанційного навчання та відсутності якісних корекційно-розвивальних послуг під час пандемії та повномасштабного вторгнення, матимуть вплив на їхню подальшу освіту та майбутнє. Потрібні додаткові заходи для компенсації прогалин у знаннях і навичках дітей, зумовлених пандемією і війною [31].

Війна спричиняє економічну нестабільність, яка обмежує фінансування освіти. Багато сімей не мають змоги забезпечити дітям з ООП необхідні ресурси: доступ до транспорту, спеціалізоване обладнання, асистивні технології, додаткові консультації вузькопрофільних спеціалістів. Освітні заклади також відчують дефіцит фінансування, що ускладнює реалізацію програм інклюзивної освіти.

У дослідженнях 2022 – 2024 років було встановлено, що в учнів з ООП можуть спостерігатися прояви психологічної травми, посилення яких може бути пов'язане з віком дитини та типом (категорією) особливих освітніх потреб (труднощів), тяжкістю та типом травми (у тому числі перебуванням на тимчасово окупованих територіях, перебуванням у зоні бойових дій, вимушеним переміщенням, додатковими стресовими подіями та ситуаціями (травматичними факторами), включаючи втрату близьких, травми, втрату друзів, переїзд тощо тощо), психологічним станом членів сім'ї (їх емоційним станом та факторами, що на нього впливають), наявністю професійної психологічної підтримки або допомоги, а

також обізнаністю вчителів щодо психологічної підтримки дітей в освітньому процесі в умовах військового конфлікту.

Військові дії призвели до значного скорочення кількості кваліфікованих педагогічних кадрів через масову міграцію, що особливо відчутно в сфері інклюзивної освіти. Нестача підготовлених спеціалістів, здатних працювати з дітьми з ООП, є одним із найсерйозніших викликів для сучасної системи освіти України. Крім того, слабка координація між органами влади, закладами освіти, науковими установами, міжнародними організаціями та громадськими ініціативами може ускладнювати реалізацію ефективних інклюзивних програм та підтримки.

Попри наявність прогресивного законодавства (наприклад, Закон України «Про освіту», який гарантує інклюзивну освіту), його реалізація зустрічається з викликами, в тому числі через війну та обмежені ресурси. Впровадження освітніх реформ та адаптація політик у кризових умовах є ключовим аспектом забезпечення доступності освіти для дітей з ООП, збереженню та підтримки їх психічного здоров'я, як у період війни, так і в процесі відновлення країни.

Важливість освіти як фактора підтримки психічного здоров'я дітей підтверджує дослідження, яке розкриває роль освітнього середовища як базового майданчика для підтримки ментального здоров'я та формування життєвої стійкості (резильєнтності) у дітей. При цьому школа розглядається як інституція комплексної психосоціальної підтримки. А психічне здоров'я учнів підтримане шляхом створення безпечного освітнього середовища, емпатію педагогів та формування соціального капіталу, необхідного для подолання наслідків криз [32].

Мусимо засвідчити низький рівень стану наукових досліджень щодо впливу військових дій в Україні на психосоціальне благополуччя дітей з ООП в цілому та на їх доступ до освіти як захисного фактора зокрема. Дослідження впливу війни на психічне здоров'я та благополуччя дітей з особливими освітніми потребами сприятиме визначенню факторів ризику та допоможе також визначити фактори захисту, які сприятимуть їх збереженню та відновленню не тільки в Україні, але і в інших країнах, які мають ризик виникнення військового конфлікту.

Комплексний підхід до аналізу доступу до освіти як фактор підтримки психічного здоров'я дітей з особливими освітніми потребами в умовах військових дій потребує врахування взаємозв'язку між інфраструктурними, соціально-економічними, психологічними, організаційними та правовими чинниками. Створення ефективної системи підтримки, яка поєднує зусилля держави, наукової спільноти, міжнародних партнерів та громадянського суспільства, є ключем до подолання бар'єрів та розбудови інклюзивного освітнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Руйнування освітніх установ (шкіл, дитячих садків, інклюзивно-ресурсних центрів тощо) значно обмежує доступ до навчання, що є особливо критичним для дітей з ООП. Вони потребують спеціалізованих умов, таких як архітектурна доступність (пандуси, ліфти), адаптовані навчальні простори (сенсорні кімнати, ресурсні центри) та відповідне матеріально-технічне забезпечення. Відсутність або пошкодження таких об'єктів ускладнює доступ до якісної освіти, реабілітації та психосоціальної та психолого-педагогічної підтримки дітей.

Військові дії спричиняють гострий та хронічний стрес, травматичний досвід і психоемоційні розлади не лише у дітей, а й у їхніх батьків, педагогів та психологів. Це може ускладнювати інтеграцію дитини в освітній процес. Виснаження та вигорання педагогів, які працюють у кризових умовах, також є серйозним бар'єром для забезпечення якісного навчання. Діти з ООП особливо чутливі до змін у навколишньому середовищі, тому нестабільність емоційного клімату в школі чи садочку може істотно впливати на їхню адаптацію.

Проведений аналіз джерел засвідчив негативний вплив військових дій на території України на психічне здоров'я дітей з ООП і, водночас, нестачу наукових досліджень, на основі яких можливо побудувати систему надання ефективної психологічної підтримки дітям з ООП, їх родинам, їх вчителями, вихователями, спеціальним психологам та іншим долученим спеціалістам, які мають безпосередній або опосередкований вплив на збереження, відновлення та підтримання психічного здоров'я таких дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict (OSRSG-CAAC). (2022). *Study on the Evolution of the Children and Armed Conflict Mandate, 1996-2021*. Режим доступу <https://share.google/a63XVokSkpYvy8WKs>
2. UNICEF. (2028). *Children with Disabilities in Situations of Armed Conflict: Discussion Paper*. Режим доступу <https://www.unicef.org/documents/children-disabilities-situations-armed-conflict>
3. World Health Organization. (2019). *Mental health and substance use*. Режим доступу <http://www.emro.who.int/mnh/mental-health-in-emergencies/index.html>
4. Anjum, G., Aziz M., & Hamid, H.K. (2023). Life and mental health in limbo of the Ukraine war: How can helpers assist civilians, asylum seekers and refugees affected by the war? *Front Psychol.* 2023;14:1129299. doi:10.3389/fpsyg.2023.1129299
5. Gonçalves Júnior J, de Amorim LM, Neto MLR et al. (2022). The impact of «the war that drags on» in Ukraine for the health of children and adolescents: Old problems in a new conflict? *Child Abuse Negl.* 2022;128:105602. doi:10.1016/j.chiabu.2022.105602
6. Jawaid, A. (2022). Invasion of Ukraine – support mental health of children and adolescents. *Nature.* 2022;604(7905):246. doi:10.1038/d41586-022-01007-4
7. Data Friendly Space. (2022). *Ukraine Conflict Analysis Brief – The Impact of the Conflict on Children*. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-conflict-analysis-brief-impact-conflict-children>
8. Kapel, Lev-Ari R., Aloni, R., & Ari, A.B. (2023). Children Fleeing War-Exploring the Mental Health of Refugee Children Arriving in Israel after the Ukraine 2022 Conflict. *Child Abuse Negl.* 2023, Mar;149:106608. doi:10.1016/j.chiabu.2023.106608
9. Babiak, O.O., Okhrimenko, I.M., & Lyakhova, N.A. (2022). Affective-cognitive indicator of emotional intelligence formedness in high schoolers with intellectual disabilities. *Wiad Lek.* 2022;75(2):504-508. doi: 10.36740/WLek202202132
10. Elvevåg, B., & DeLisi, L.E. (2022). The mental health consequences on children of the war in Ukraine: A commentary. *Psychiatry Res.* 2022;317:114798. doi:10.1016/j.psychres.2022.114798
11. Danese, A., & Martsenkovskiy, D. (2023). Editorial: Measuring and Buffering the Mental Health Impact of the War in Ukraine in Young People. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 2023;62(3):294-296. doi:10.1016/j.jaac.2022.11.001
12. Pakhomova, N, Baranets I., & Okhrimenko I. (2023). Utilizing specialized knowledge during correctional education with older preschool children with speech disorders. *Revista Conrado.* 2023;19(91):474-483.

ZiI6IjIwMjUwMjA1VDA4NTI1NVotMTdjYzc0NjdjZjZ6ZzJiNGhDMUZSQTIlejgwMDAwMDAw
NmVnMDAwMDAwMDBoMTV2IiwiYiI6Ik1faWc1TUhBZ2FTLU5zc1lvUGhlUWFJaHZzfrWJnW
EVUdEINMWFuYWV3bWsiLCJoIjoiREFBM2pUTTdQOFQtMERxMmxfR1NPaEQybmuN09nS1
RjZFE2QkNuSE5QcyJ9fQ.IcZ7jXZqnT-
RSzW9TvO9V51zws2Pd4pTISQbFIB4Bx0A2IWSlAt9npi7Pf9gIwonQFABf2hXs3yjW0UqLYIfdbF
4t_luK3kDkDmC8RDITLTcgIVnr-
IpuvNAUL1CI4jzSKTToaMTbS2BJVLvjQN5T0BlyU12sc49khsagna7_cSdVUZHjIs5mSuCj3if7pIf
ldrWIRobck9R9IGyGkGYi-vhyUOQ6fUvueXe63PDK9hAz4b-
OxWrbut6F1ifNaR9T0_aa9KCVf2hgk-jq_dyT-
Kx8mfYWp41x4A9tfUrtoLNatrNwm1Bo9XJAooMOhfRRytI6WubVCWOXSLQRm-
Ag.WF3obl2IDtqgvMFRqVdYkd5s

22. Доступ дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної освіти у Львівській області: звіт про результати дослідження. (2021). Режим доступу chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/2021/04/02/Doslidzhennya_dostupu_do_inklyuzyvnoyi_osvity_2_02_04.pdf).

23. Діти війни (2026). Режим доступу <https://childrenofwar.gov.ua/>

24. Зруйновані та пошкоджені заклади освіти, статистика МОН України (2026) Режим доступу <https://saveschools.in.ua/>

25. Інформаційна довідка «Моніторинг щодо створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти». (2025). Режим доступу <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

26. Velykodna, M., Deputatov, V., Horbachova, O., Miroshnyk, Z., & Mishaka, N. (2023). Providing Inclusive Primary School Education for Children with Special Educational Needs in Wartime Ukraine: Challenges and Current Solutions. *Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 2023, 11, 109-123.

27. Kostenko, T., Dovhopola, K., Nabochenko, O., Kurinna, V., & Mykhaylyuk, V. (2022). Psychological well-being of children with special educational needs under martial law. *Amazonia Investiga*, 11(59). <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.9>

28. Nabochenko Olha, Dovhopola Kateryna, Kostenko Tetiana, Stakhova Larisa, Rudenko Liliia, Omelchenko Iryna, Lyakhova Natalia. (2024). Mental health of children with special educational needs in the context of long-term crisis challenges: as seen by parents . *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*, 77(2), 280 – 286, 2024 DOI: 10.36740/WLek202402114

29. Dovhopola, K. S., Nabochenko, O. O., & Kostenko, T. M. (2024). Teachers assessment of the mental health of children with special educational needs during the war. *Wiadomosci lekarskie*, 77(6), 1217–1223. . <https://doi.org/10.36740/WLek202406116>

30. Дослідження «Зміни в ментальному здоров'ї та благополуччі дітей». (2025). Режим доступу <https://www.ratinggroup.ua/news/family360-mh-1>

31. Прохоренко Л. (2024). Інклюзивність та безбар'єрна освіта осіб з особливими освітніми потребами в умовах війни: експериментальне дослідження. *Особлива дитина: освіта та виховання.*, 116(4), 193-210. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205>

32. Центр соціальних змін і поведінкової економіки, Deloitte. (2025). Освіта як інструмент формування особистої стійкості, соціального капіталу країни та культури миру. Режим доступу <https://summitflg.org/study/osvita-yak-instrument-formuvannya-osobistoyi-stijkosti-socialnogo-kapitalu-krayini-ta-kulturi-miru/>

REFERENCES

1. Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict (OSRSG-CAAC). (2022). Study on the Evolution of the Children and Armed Conflict Mandate, 1996-2021. Retrieved from <https://share.google/a63XVOKSkpYvy8WKs> [in English].

2. UNICEF. (2028). Children with Disabilities in Situations of Armed Conflict: Discussion Paper. Retrieved from <https://www.unicef.org/documents/children-disabilities-situations-armed-conflict> [in English].

3. World Health Organization. (2019). Mental health and substance use. Retrieved from <http://www.emro.who.int/mnh/mental-health-in-emergencies/index.html> [in English].

4. Anjum G, Aziz M, Hamid HK. (2023). Life and mental health in limbo of the Ukraine war: How can helpers assist civilians, asylum seekers and refugees affected by the war? *Front Psychol.* 2023;14:1129299. doi:10.3389/fpsyg.2023.1129299 [(in English)].

5. Gonçalves Júnior J, de Amorim LM, Neto MLR. (2022). The impact of «the war that drags on» in Ukraine for the health of children and adolescents: Old problems in a new conflict? *Child Abuse Negl.* 2022;128:105602. doi:10.1016/j.chiabu.2022.105602 [in English].

6. Jawaid A. (2022). Invasion of Ukraine – support mental health of children and adolescents. *Nature.* 2022;604(7905):246. doi:10.1038/d41586-022-01007-4 [in English].

7. Data Friendly Space. (2022). Ukraine Conflict Analysis Brief – The Impact of the Conflict on Children. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-conflict-analysis-brief-impact-conflict-children> [in English].

8. Kapel Lev-Ari R, Aloni R, Ari AB. (2023) Children Fleeing War-Exploring the Mental Health of Refugee Children Arriving in Israel after the Ukraine 2022 Conflict. *Child Abuse Negl.* 2023, Mar;149:106608. doi:10.1016/j.chiabu.2023.106608 [in English].

9. Babiak OO, Okhrimenko IM, Lyakhova NA. (2022). Affective-cognitive indicator of emotional intelligence formedness in high schoolers with intellectual disabilities. *Wiad Lek.* 2022;75(2):504-508. doi: 10.36740/WLek202202132 [in English].

10. Elvevåg B, DeLisi LE. (2022). The mental health consequences on children of the war in Ukraine: A commentary. *Psychiatry Res.* 2022;317:114798. doi:10.1016/j.psychres.2022.114798 [in English].

11. Danese A, Martsenkovskiy D. (2023). Editorial: Measuring and Buffering the Mental Health Impact of the War in Ukraine in Young People. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 2023;62(3):294-296. doi:10.1016/j.jaac.2022.11.001 [in English].

12. Pakhomova N, Baranets I, Okhrimenko I. (2023). Utilizing specialized knowledge during correctional education with older preschool children with speech disorders. *Revista Conrado.* 2023;19(91):474-483. [in English].

13. R Srinivasa Murthy 1, Rashmi Lakshminarayana. (2006). Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry.* 2006 Feb;5(1):25-30. [in English].

14. Psykhichne zdorovia pid chas viiny: koly khlib peremahaie bomby. (2025). [Mental health during war: When bread beats bombs.] *KMIC; VoxUkraine (Hodager & Obrizan)*. Retrieved from <https://voxukraine.org/psychichne-zdorov-ya-pid-chas-vijny-koly-hlib-peremagaye-bomby> [in Ukrainian].

15. Fernando, C and Michel Ferrari (2013). *Handbook of Resilience in Children of War*. New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer. [in English].

16. Zvit za rezultatamy doslidzhennia v mezhakh ukraino-shveitsarskoho Proiektu «Diiemo dlia zdorovia». (2024). *Zdorova hromada: chynnyky ta mozhlyvosti vplyvu pid chas viiny*. [Report on the results of a study within the framework of the Ukrainian-Swiss Project “Act for Health”. Healthy community: factors and opportunities for influence during war.] Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.sapiens.com.ua/publications/socpolresearch/343/%D0%97%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%83_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%81_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf [in Ukrainian].

- navchannya/2021/04/02/Doslidzhennya_dostupu_do_inklyuzyvnoyi_osvity_2_02_04.pdf [in Ukrainian].
23. Dity viiny (2026). [Children of War] Retrieved from <https://childrenofwar.gov.ua/> [in Ukrainian].
24. Zruinovani ta poshkodzheni zaklady osvity, statystyka MON Ukrainy. (2026) [Destroyed and damaged educational institutions, statistics from the Ministry of Education and Science of Ukraine] Retrieved from <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].
25. Informatsiina dovidka «Monitorynh shchodo stvorennia inkluzyvnykh hrup u zakladakh doshkilnoi osvity». (2025). [Information note Monitoring the creation of inclusive groups in preschool educational institutions] Retrieved from <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> [in Ukrainian].
26. Velykodna, M., Deputatov, V., Horbachova, O., Miroshnyk, Z., & Mishaka, N. (2023). Providing Inclusive Primary School Education for Children with Special Educational Needs in Wartime Ukraine: Challenges and Current Solutions. *Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment* *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 2023, 11, 109-123. [in English].
27. Kostenko, T., Dovhopola, K., Nabochenko, O., Kurinna, V., & Mykhaylyuk, V. (2022). Psychological well-being of children with special educational needs under martial law. *Amazonia Investiga*, 11(59). <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.9> [n English].
28. Nabochenko Olha, Dovhopola Kateryna, Kostenko Tetiana, Stakhova Larisa, Rudenko Liliia, Omelchenko Iryna, Lyakhova Natalia. (2024). Mental health of children with special educational needs in the context of long-term crisis challenges: as seen by parents . *Wiadomości Lekarskie Medical Advances*, 77(2), 280 – 286, 2024. DOI: 10.36740/WLek202402114 [in English].
29. Dovhopola, K. S., Nabochenko, O. O., & Kostenko, T. M. (2024). Teachers assessment of the mental health of children with special educational needs during the war. *Wiadomosci lekarskie*, 77(6), 1217–1223. <https://doi.org/10.36740/WLek202406116> [in English].
30. Doslidzhennia «Zminy v mentalnomu zdorovi ta blahopoluchchi ditei». (2025). [Studies Changes in mental health and well-being of children]. Retrieved from <https://www.ratinggroup.ua/news/family360-mh-1> [in Ukrainian].
31. Prokhorenko, L. (2024). Inkluzyvnist ta bezbarierna osvita osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh viiny: eksperymentalne doslidzhennia. Osoblyva dytyna: osvita ta vykhovannia [Inclusiveness and barrier-free education of persons with special educational needs in the conditions of war: an experimental study. *Special child: education and upbringing*], 116(4), 193-210. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205> [in Ukrainian].
32. Tsentr sotsialnykh zmin i povedinkovoi ekonomiky, Deloitte. (2025). Osvita yak instrument formuvannia osobystoi stiikosti, sotsialnoho kapitalu krainy ta kultury myru. [Education as a tool for

building personal resilience, the country's social capital, and a culture of peace]. Retrieved from <https://summitflg.org/study/osvita-yak-instrument-formuvannya-osobistoyi-stijkosti-socialnogo-kapitalu-krayini-ta-kulturi-miru/> [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 19.02.2026 р.

Прорецензовано 23.03.2026

Схвалено до друку 30.03.2026

УДК: 376-053.4-056.264:615.825

Людмила Котлова,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти

<https://orcid.org/0000-0003-2994-6724>

ResearcherID ITV-1507-2023

Scopus ID 57217829185

Liudmyla Kotlova,

candidate of psychological sciences, associate professor,
head of the department of psychology,
speech therapy and inclusive education

Ірина Неводнича,

асистент кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти

E-mail: nevodnycha-i@zu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0008-9942-2858>

ResearcherIDPFJ-4787-2025

Iryna Nevodnycha,

assistant professor department of psychology,
speech therapy and inclusive education

Наталія Хоменко,

асистент кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти